Maléter Pálné és B. Farkas Ferenc menekülése és megpróbáltatásai 1956 novemberében

A belga követség védelmében

Farkas Judit

Azt, hogy mit érezhettek a Magyarországra akkreditált diplomáciai képviseletek vezetői az 1956-os forradalom napjaiban, és a november 4-i szovjet támadást követő hetekben, Walther Peinsipp budapesti osztrák követ fogalmazta meg a legérzékletesebben 1956. december 20-án írt összefoglaló jelentésének bevezető soraiban: „A követség helyzete a forradalom alatt és a város megszállásának utóbbi öt hetében csak egy olyan hajóhoz hasonlítható, amely szeles időből hirtelen tájfunba kerül, saját hajózási vállalatával már nincs kapcsolata, egy ilyesfajta viharra egyáltalán nincs berendezkedve, és teljesen magára van hagyatva. A kapitány magatartása ebben a helyzetben, amelyet egyetlen kézikönyv sem láthat előre, a legnehezebb és legdöntőbb pillanatokban csupán magából a helyzetből következhet."

A Budapesten tartózkodó külföldi állampolgárok védelme, a segélyszállítmányok célba juttatása 1956 őszén váratlan és rendkívüli feladat elé állította a hírzárlat, a telefon- és távírókapcsolat akadozása miatt a külvilágtól egy ideig elszigetelt követségeket. Mindennél kényesebb kérdés volt azonban a politikai menedékkérelem megítélése: kit fogadjanak be és mennyi időre, a humanitárius szempontokra vagy a várható politikai következményekre legyenek-e tekintettel. Nem kevésbé fontos kérdés, hogy mi játszódott le bennük, és min mentek keresztül azok a menedékkérők, akik politikai üldöztetéstől és megtorlástól tartva diplomáciai védelmet kértek. Jól ismert, hogy Mindszenty József bíboros az amerikai követségen, Nagy Imre miniszterelnök, kommunista párttársai és családtagjai pedig a jugoszláv követségen kértek és kaptak menedéket. Kovács Béla kisgazdapárti miniszter viszont már nem kapott diplomáciai védelmet az Egyesült Államok kormányától.

A legújabb kutatások derítettek fényt arra, hogy a belga követség is szerepet játszott két, diplomáciai szempontból fontos magyar állampolgárnak történt menedéknyújtásban. Frédéric Collon belga követ fél évvel a második szovjet intervenciót követően, 1957. május 4-én a belga külügyminiszternek írt jelentésében foglalta össze annak a két menedékkérőnek az ügyét, akik egymástól függetlenül a követséghez fordultak segítségért. „Az egyik legaggasztóbb probléma, amely az 1956-os magyar forradalom tragikus hónapjai alatt felmerült, a menedék kérdése. Biztonsági okokból mindeddig nem számoltam be részletesen arról a két konkrét esetről, amely az itteni követséghez befutott. Az első Nagy Imre 1956. november 3-án alakult kormányának egyik tagját érinti. A szóban forgó személy november 4-én jelentkezett és kért menedéket a követségen. [...] A másik ügy a magyarországi felkelés egyik vezetőjének feleségéé, akinek férje szintén tagja volt a Nagy Imre által november 3-án alakított kormánynak."

A következőkben a belga követ jelentésének és a két menedékkérő visszaemlékezéseinek egybevetésével, tehát mindkét oldal szemszögét bemutatva rekonstruálom a történteket.

Gyenes Judith története

Jóllehet a belga követ az érintettek nevét elővigyázatosságból nem fedte fel jelentésében, a szakirodalomból ismert, hogy az egyik menedékkérő Maléter Pál honvédelmi miniszter felesége volt. Gyenes Judith több vele készült interjúban elmondta, hosszas rábeszélésre döntött úgy, hogy védelmet kér egy nyugati követségen azt követően, hogy november 4-én kora reggel a rádióból megtudta, a szovjetek megszállták a fővárost, és férje nem tért vissza a tárgyalódelegációval a Parlamentbe Tökölről, a szovjet parancsnokságról. Bár ekkor még nem lehetett biztosan tudni, hogy Maléter Pált letartóztatták, azt sejteni lehetett, hogy bajba került.

Gyenes Judith újságíró ismerősével Orbánhegyi úti lakásukból a segítségére siető, nemzetiszínű zászlóval fellobogózott katonai dzsipen a Vorosilov (ma: Stefánia) úti olasz követségre akart menni, azonban az Alagút bejárata előtt megállásra kényszerültek, mert a Lánchíd felé eső kijáratot elbarikádozta egy szovjet tank. Az őket figyelmeztető magyar katonáktól megtudták, hogy a hidakat lezárták. Ekkor döntöttek úgy, hogy a közelben található olasz rezidenciához mennek és kerülő úton megközelítették a Donáti utca 36.-ban található épületet. Miután a Pesten, a követségen tartózkodó követtel telefonösszeköttetést létesítettek, a személyzet tagjai befogadták a honvédelmi miniszter feleségét. A rezidencián tartózkodó személyek Gyenes Judithtal együtt rövidesen átköltöztek a belga követség biztonságosabbnak tűnő szomszédos épületébe, a Donáti utca 34.-be. A miniszter felesége körülbelül két hétig maradt a követségen. Amikor az élet normalizálódott a fővárosban, a fiatalasszony önszántából távozott az épületből. Később sem vették őrizetbe, állásából azonban elbocsátották. Két börtönbeli rövid látogatást leszámítva többé nem látta viszont a Nagy Imre és társai büntetőperében halálra ítélt, és 1958. június 16-án Nagy Imrével és Gimes Miklóssal együtt kivégzett férjét.

B. Farkas Ferenc kálváriája

Gyenes Judith a mai napig jól emlékszik a belga követség másik magyar menedékkérőjével, a Petőfi Párt államminiszterével való rövid találkozására. A zaklatott állapotban lévő B. Farkas Ferenc meg volt győződve arról, hogy ha a szovjetek vagy a magyar hatóságok behatolnak és megtalálják őt az épületben, azonnal agyonlövik, vagy letartóztatják, és később kivégzik. A belga követ jelentésében a következőképpen tért ki B. Farkas ott-tartózkodására: a „fizikailag és idegileg végtelenül kimerült állapotban" levő kormánytag „a követség épületének egyik szerény, tökéletesen elszigetelt szobájában lakott, ahol kipihenhette magát anélkül, hogy a követség személyzetével, illetve a nálunk összegyűlt többi menedékkérővel érintkezett volna." Maléter Pál feleségének azért is maradt emlékezetes a találkozás, mert a politikus megkérte, hogy menjen el feleségéhez, és adja át neki Koweko márkájú töltőtollát búcsúüzenetként, ha vele valami történne.

A belga követ jelentéséből az is egyértelműen kiderül, hogy a parasztpárti miniszter menedékkérelme sokkal kínosabb helyzetbe hozta a diplomáciai képviselet vezetőjét: nem is maradhatott a követség épületében olyan sokáig, mint Maléter Pál felesége. B. Farkas Ferencnek az 1956-os forradalomra és szabadságharcra, illetve az azt követő hónapokra vonatkozó emlékeit az 1957. májusi és júniusi kihallgatásai során lejegyzett és a közelmúltban feltárt rendőrségi iratokból ismerhetjük meg.

Az 1950 óta önkéntes elnémulást és belső emigrációt választó B. Farkas Ferenc 1956. október 31-én, a Nemzeti Parasztpárt újjáalakulásakor tért vissza a politikába. A tekintetben osztatlan egyetértés volt a párt tevékenységét újjászervezők körében, hogy a Parasztpárt egyik legfelkészültebb és nem kompromittálódott politikusa, a továbbra is közbizalmat élvező B. Farkas Ferenc ne csak az ideiglenes vezetőségbe kerüljön be, hanem ideiglenes főtitkárként ő feleljen a tényleges politikai döntésekért. November 1-jén B. Farkas ismertette a rádióban a Petőfi Párt politikai célkitűzéseit: javaslataik között szerepelt, hogy népszavazást kezdeményeznek a Varsói Szerződés azonnali felmondásáról és az ország semlegességéről. Másik felvetésük az volt, hogy álljon fel az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács Kodály Zoltán elnökletével. A november 2-án megalakuló koalíciós kormányba a Petőfi Párt Bibó Istvánt és B. Farkas Ferencet delegálta államminiszternek. B. Farkas tartotta a kapcsolatot Nagy Imrével, ő volt jelen a kormányalakítással kapcsolatos megbeszélésen és kabinetüléseken. November 3-án ő mondott beszédet a rádióban a koalíciós pártok nevében. Este hazament Szentendrére, családjához, hogy elbúcsúzzon, mert másnap ő utazott volna Varsóba a kormánydelegációval, hogy a Varsói Szerződés felmondásának és a szovjet csapatok kivonásának részleteiről tárgyaljanak a szovjetekkel. Este visszatért a fővárosba, és közeli barátjánál, a Petőfi Párt szellemi irányító testületébe is beválasztott Illyés Gyulánál töltötte az éjszakát.

November 4-én hajnalban ő is a szovjet tankok ágyúdörgésére ébredt, és hallotta Nagy Imre két drámai rádiónyilatkozatát. Miután telefonon megtudta Erdei Ferenc Parlamentben tartózkodó feleségétől, hogy férje nem tért vissza Tökölről, B. Farkas úgy döntött, hogy óvatosságból nem megy be a Parlamentbe a minisztertanácsi ülésre, hanem egy nyugati követségen kér védelmet. Döntését Bibó Istvánnal is megbeszélte telefonon. Ezután a közelben lévő svájci, majd az osztrák követséghez ment. A svájciak nem nyitottak ajtót csengetésére, a cikk elején említett osztrák követ pedig megtagadta a menedékkérelmet. B. Farkas ekkor beszállt egy közelben várakozó és Pestre tartó vöröskeresztes autóba. Amikor a Lánchíd közelébe értek, és az Alagút kijáratát eltorlaszoló szovjet tank tüzet nyitott az előttük haladó autóra, a politikus kiszállt a járműből, és felment a Fő utca 19. számú házban lakó unokatestvéréhez. Miután a telefonkönyvből megtudta, hogy a belga követség van a legközelebb hozzájuk, gyalog elindult a Donáti utca irányába.

Erre a mozzanatra a politikus következőképpen emlékezett vissza: „Heves lövöldözés volt, egy félóráig tartott, míg az öt perc távolságban lévő [...] belga követség elé értem. Ott becsengettem, majd menedékjogot kértem. Egy magyar alkalmazott és németül beszélő követségi alkalmazott a kapu alatt várakoztatott, negyedóra múltán közölték, hogy a követ megadja a harcok idejére a kért menedékjogot. Az alagsorban helyeztek el..." Egyértelművé vált azonban számára, hogy tanácsosabb, ha nem marad tovább a követségen: „mivel a magyar személyzettől olyan értesülést szereztem, hogy a követnek kínos, az ottartózkodásom negyedik napja reggelén onnan eltávoztam."

A belga követ jelentésében részletesen kitért arra, hogy miért kellett a politikusnak olyan hamar távoznia. „Ahogy a dolgok kezdtek lecsendesedni, kénytelen voltam beismerni,

B. Farkas Ferenc a Parlament előtt
Forrás: Farkas Judit

hogy az érintett személy helyzete veszélyesre fordulhat, illetve jelenléte kellemetlenségeket okozhat a követségnek." Collon egyrészt félt, hogy nem tudja B. Farkas személyes biztonságát garantálni, másrészt attól tartott, hogy ha be kell jelentenie a magyar hatóságoknak, hogy egy volt kormánytagot befogadtak, rendőri felügyelet alá kerül a követség. Arra is felhívta a politikus figyelmét, hogy ha ott maradna, később nem fogja tudni elhagyni az épületet.

A belga követ felettesének írt jelentésében Mindszenty nagy visszhangot kiváltó ügye kapcsán kitért arra, hogy a menedékkérők esetében az Egyesült Államok Külügyi Szolgálatának diplomáciai gyakorlatát vette alapul: azoknak a személyeknek, „akiket valamilyen tömeglázadás következtében közvetlen életveszély fenyeget", menedékjog (asylum) nem, csak ideiglenes menedék (refuge) adható.

Belső száműzetésben

B. Farkas Ferenc meglehetősen rossz idegállapotban hagyta el a követséget, ráadásul családjáról sem tudott semmit. Óvatosságból továbbra is a bujkálás mellett döntött, barátoktól és Haitsch Emil neurológus, pszichiáter főorvostól kért segítséget: „... november 17-én délelőtt rosszul lettem. Gyalog kimentem a Róbert Károly körúti kórház idegosztályára, ahol is idegkimerültség, nikotinmérgezés és egyéb tünetekkel az osztályra felvettek. [...] január 11-ig álltam kórházi kezelés alatt."

B. Farkas Ferenc 1957. május 8-án mondott le főtitkári tisztségéről. Júniusban előzetes letartóztatásba került, de később nem emeltek ellene vádat. Mint a rendszerre veszélyes, ellenséges személyt, az állambiztonsági szervek továbbra is megfigyelték. Megromlott egészsége miatt nyugdíjba vonult, és teljes visszavonultságban – valójában belső száműzetésben – élt szentendrei otthonában. Hosszú betegség után 1966. január 22-én hunyt el Budapesten. Azt már nem érhette meg, hogy feleségéhez visszakerüljön a töltőtolla. A kilencvenes évek elején adta oda Gyenes Judith az özvegynek a hosszú évtizedeken át őrzött tollat.

A szerző a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos munkatársa